

Rato simbolika.

Du pavyzdžiai

Dainius RAZAUSKAS

1. Kūno ratas

Į ratą žiūrint kaip į kaitos, judėjimo, takumo (tekinis, ratlankis) ir rimties, pastovumo (stebulė) darnią jungtį, t.y. kaip į šios jungties apibendrintą įvaizdį, simbolį, žmogaus kūnas irgi tam tikra prasme yra „ratas“. Status stuburas – tai jo stovė, tvirta ašis, o minkštieji audiniai, mėsa, perpinta kraujagyslėmis, ir juolab pats skystas, takus kraujas – kūno „tekinis“, „ratlankis“, padengtas odos „padanga“. Kraujas ne tik takus, bet ir netvarus: ištekėjęs iš kūno, jis bemat sukreša ir miršta – nelyginant ratas, nusprūdes nuo ašies. Mėsa bei kiti minkštieji audiniai irgi suyra santykinai greitai. Tuo tarpu stuburkaulis, apskritai griaučiai, kaulai ir palaidoti išlieka šimtmečius, o kartais net tūkstantmečius. Tokia ratą menanti sandara šiaip jau būdinga ne tik žmogaus kūnui. Štai kad ir slyva: jos centre – kietas, tvirtas, neperkamamas kauliukas, o aplink jį – minkšta, sultinga, slidi, ap-taki „mėsa“.¹

Šia prasme galima palyginti ir žodžius *stebulė* ‘rato dalis, kurioje sukasi ašis’, *stbulė* ‘t.p.’, *stabulys* ‘1. stbulė’ bei ‘2. stulpas’, toliau *staburys* ‘stagaras’, *stabur-galis* = *stbur-galis* ir galiausiai *stuburas* ‘2. medžio kamienas, stuobrys, 3. augalo stiebas’, ‘5. // šiaip koks stulpas’, o visų pirma, žinoma, – ‘1. per nugarą einanti pagrindinė skeleto dalis /.../’ (LKŽ XIII 733, 613, 614, 1006, 1007). Visi šie žodžiai kartu su *stabarais*, *stabas*, *stabdyti* bei pan. remiasi ta pačia pirmine ide. šaknimi **stā-* ‘sto(vė)ti’ (Fraenkel 890, 891, 928; Karulis II 281, 301; Pokorny 1011, 1013; Фасмер III 762). Tos pat šaknies ir sanskrito *sthānu-*, pažodžiui ‘stulpas, stabaras, stabas’ (Mayrhofer III 526–527, 528), kuriuo hindų tantrizme vadinamas dievo Šivo bei žmogaus jogo stuburas (Kramrisch 119). Iš tikrųjų ašis, ant kurios užmauta stbulė, yra tarsi rato „stuburas“.

Kartu akivaizdus dar vienas artimas prasmės atspalvis, būdingas rato stbulės bei kūno stuburo atstovaujama pastovumui, tvarumui, tvirtumui. Jį atskleidžia tokie žodžiai kaip *stabarėti* reikšme ‘2. darytis nekintamam, nekaitomam’, o podraug ir *su-stabarėti* ‘2. pasidaryti sustingusiam, nebeprogresuoti’, *stabis* ‘sudžiūvęs, be sulčių’, *stabas* reikšmėmis ‘5. paralyžius, apopleksija, 6. podagra, 7. stabligė’, *į stabą pavirsti* ‘sustingti’ (LKŽ XIII 603, 604) bei pan. Būdingą šio prasmės atspalvio kraštutinumą, maksimumą, išsipildymą mena palyginimas: „N u s t è b a u išsigandęs, s u s t o j a u k a p n e g y v a s, negalėdamas pakrutint nei rankų, nei kojų” (Vo-

slytė 171). Savo ruožtu mirties simbolis yra kaulai, griaučiai, užtenka prisiminti skeletą, turbūt vieną iš pagrindinių, išpūdingiausių mirties bei mirusiojo įvaizdžių.

Kita vertus, kartu su V. Toporovu „galima prisiminti esminį kraujo ryšį su gyvybine galia, kurios nešėju jis laikomas visur – pradedant mitopoetiniais vaizdiniais apie žmogų bei gyvybę ir baigiant šiuolaikine medicina” (Топоров. ИСЯТ 49; plg. Becker 119 ir kt.). Biblijos žodžiais, „gyvybė kiekvieno gyvūno yra jo kraujas” (Kun 17.14).

Kartu turint galvoje lietuvių kalbos žodžių *gyvybė*, *gyvata* ir *gyvatė* etimologinį tapatumą (Buck 195; Fraenkel 155; Sabaliauskas. LKL 199; Zinkevičius II 240), žmogaus kūno stuburą bei griaučius apraizgusių kraujagyslių tinklą simboliškai galima prilyginti gyvatei, apsiringusiai aplink medžio stuburą, kamieną (plg. Razauskas 11–19). Taip nustatome dar vieną paplitusį ir nemažiau talpų, „ratą” simboliškai atitinkantį įvaizdį. Medžio horizontalus pjūvis išties mena ratą: kamienas, stuburas – tai stbulė; šakos – tai stipinai; o laja – ratlankis, tekinis, stuburą apsivijusi gyvata. (plg. Топоров. Кр 19).

Iš tikrųjų visa, kas amžina, pastovu, tvirta, neišjudinama, kam simboliškai atstovauja rato stbulė ir kūno ar medžio stuburas, yra, žinoma, patikima, tačiau nelabai gyva. Ir atvirkščiai: gyvybė, gyvata yra nepaprastai lanksti, permaininga, nesu-stabdoma, nesuturima, slidi kaip gyvatė, užtat kartu nepatikima, nenuspėjama, „klastinga” – kaip kad toji angis, kuri Rojaus sode sugundė Ievą gyvenimui, lėmusiam jos su Adomu nuopuolį į šį k ū n i š k a, materialų pasaulį.

Kita vertus, gyvenimo priešingybė mirtis kartu mena d v a s i a. Anas, mirusiųjų pasaulis yra būtent dvasių, dvasinis pasaulis, o jo lietuviškas pavadinimas *dausos* tiesiog yra vienos šaknies ir su veiksmazodžiu *dvėsti*, ir su daiktavardžiu *dvasia*; plg. latvių *dvēst* ‘dvēsti’ ir *dvēsele* ‘siela’ (Būga I 553–554; Fraenkel 115; Karulis I 244; Sabaliauskas. LKL 84). „Beveik šventvagiška lyginti, tačiau savo forma latvių kalbos žodis, reiškiantis ‘siela’, yra artimiausias lietuvių kalbos žodžiui *dvėseliena*” (Sabaliauskas. IKJ 311). Šia prasme ir *dvėsti* reiškia ne šiaip sau stipti, mirti, bet esmiškai „dvasėti”. A. Patacko ir A. Žarskaus žodžiais, „įveikęs m i r t i e s virsmą, žmogus, vis labiau skaidėdamas, kyla į d v a s i n e būtį” (Patackas, Žarskus. GV 10–13).

Savo ruožtu ne tik mirtį, bet ir dvasių mena kaulai. Kaulai, kadangi yra „už kitas kūno dalis sąlygiškai kietesnė ir patvaresnė medžiaga, todėl laikyta a u k š t e s n e i b ū t y b e i priklausančia dalimi” (Becker 112). Platonas tiesiog kaulus

¹ Straipsnio *Ryto rato ritimai* (Liaudies kultūra. – 1998, Nr. 3) tęsinys.

sieja su siela, gr. *psychē*, pvz: „Tuos kaulus, kuriuose sielos esama daugiausia, jis [Kūrėjas – D. R.] apklojo ploniausiu mėsos sluoksniu, o turinčius savyje mažiausiai sielos – storiausiu ir nepaprastai tankiu. /.../ Štai kodėl šlaunų, blauzdų, dubens, žasto bei dilbio kaulai, taip pat visi kiti kaulai, neturintys sunarstymų ir savo smegenyse slepiantys mažai sielos, taigi stokojantys gebėjimo mąstyti, buvo dosniai padengti mėsa; ir atvirkščiai, tai, kas savyje slepia protą, užklota žymiai plonesniu jos sluoksniu” (Platonas 133). Užtat, A. J. Greimo žodžiais, „gyvulių aukojimo atveju Graikijoje, kaip turbūt ir Lietuvoje, laikomasi bendro principo: gyvulių mėsa skiriama žmonėms valgyti, tuo tarpu dievams atitenka pati aukos esencija, jos ekstraktas – dūmai ir kvapai. Išimtį čia sudaro tik tai kaulai, ypač stambieji kaulai, kurie Graikijoje stropiai atskiriami nuo mėsos ir sudeginami dievams. Lietuvoje tuo tarpu, kiek tai galima spręsti iš nesistematizuotų duomenų, kaulai kartais /.../ būdavo įmetami į ugnį ir sudeginami, o kitais atvejais – kai aukojama Žemės dievybėms – užkasami: atrodo, kad vienoks ar kitoks ritualas priklausė nuo dievybės, kuriai buvo aukojama”. Toliau: „aukojimas juk yra valgio dalinimasis su dievais, kurių daliai paprastai priklauso dūmai ir kaulai”. Taip pat „kaulų likimas vaidina lemtingą rolę mirusio žmogaus būklei nustatyti”, ir velionio „kaulų palaidojimas ne tik padeda fiksuoti vėlę, išlaikyti jos ryšį su buvusiuoju gyvenimu, bet kartu ir lokalizuoja, ‘apgyvendina’ ją netoliese” (Greimas 407–408, 460, 409). Sulig tradicine latvių pasaulėžiūra irgi, „jei kūnas nepalaidotas su reikiamomis apeigomis bei tinkamoje vietoje, tai p r i e k a u l ų ar netoliese pasilieka siela. Siela klaidžioja a p i e k a u l u s ir vaidenasi” (ME II 192) ir pan.

Kaulų ryšys su dvasia ar siela, kaip kad matyti ir iš Platono citatos, didele dalimi pagrįstas tuo, kad būtent kauluose slypi kūniškasis „dvasios laidininkas” – smegenys: tiek apskritai kaulų smegenys, tiek stuburo smegenys, visų kūno nervų ašis – šakoto medžio kamieno pati šerdis, – tiek galiausiai galvos smegenys kaukolėje. Iš tikrųjų mėsos daugiausia ant tų kaulų, kuriuose mažiausia smegenų, proto, sielos: galvos smegenis gaubianti kaukolė mažne tik oda aptraukta, o dubens kaulus apatiniam stuburo gale dengia storiausias visame kūne mėsos minkštumas – užpakalis.

Taigi oda yra nelyginant ratlankio padanga. Kaip, beje, ir medžio žievė – plg. liet. *karnà* ‘2. beržo žievė, tošis’, bet ir ‘3. tekinio geležinis lankas’ (LKŽ V 309). Mėsa, raumenys, kraujas – pats ratlankis, skaidulų, sausgyslių stipiniais pritvirtintas prie griaučių, kaulų, galiausiai stuburkaulio. Kaulai, ypač stuburas yra būtent stebulė, o smegenys – ašis, pati „rato siela”. Kad ir kokią kūno dalį imtume – stuomenį, galvą, ranką, pirštą, – visur pjūvyje rasim tą patį „ratą”: vidury smegenys, gaubiamos kaulo, apipinto kraujagyslėmis ir apaugusio įvairaus storio mėsa, dengiama odos, Be to, pažeidus smegenis, kad ir koks stiprus bei sveikas būtų, kūnas nebepajuda – nusprūdes nuo ašies geriausias ratas tenusirita nebent iki artimiausio griovio. Kita vertus, tvirtai užmautas ant ašies, ratas ilgai išlieka „gyvas”, rieda, tekinis teka – kūne vyksta gyvybę laiduojanti ir liudijanti kraujo, medžiagų apytaka, savotiška kraujo apeiga aplink stuburą, gyvatos ritimai aplink dvasią – aplink Pasaulio medį besiranganti gyvatė.

2. Spalvų ratas

Mėsos, kraujo ryšį su gyvybe, o kaulų – su dvasia papildo būdinga atitinkamų spalvų simbolika. Kraujas įdėm raudonas, o kaulai – balti.

Kraujo spalva neretai atsispindi net pačiuose jo pavadinimuose. Štai sen. indų *rudhirá-* reiškia ir ‘raudonas’, ir ‘kruvinas’ bei tiesiog ‘kraujas’, sen. islandų *roðra-* ‘(užmušto, paaukoto gyvulio) kraujas’, rusų *pyðá* tarmėse – ‘kraujas’, ir visi šie žodžiai giminiški lietuviškiesiems *rudas, raudas, raudonas* (Buck 206; Fraenkel 705; Mayrhofer III 67; Pokorny 872–873; Даль IV 108; Фасмер III 459, 513). Kraujas – tai gyvybė, todėl ištekėjęs užmušto gyvulio ar nužudyto žmogaus kraujas mena gyvybę apleidžiant kūną, taigi reiškia mirtį – ne mirusiųjų pasaulį, ne dvasių ir vėlių buveinę, kaip antai kaulai, bet mirtį kaip patį įvykį. Užtat „raudona spalva, liepsnos ir kraujo spalva, simboline prasme ambivalentiška kaip ir pastarieji; teigiama: gyvenimo, meilės, šilumos, didžiulės aistros ir vaisingumo spalva; neigiama: karo, griauamosios ugnies jėgos, pralieto kraujo, neapykantos spalva” (Becker 211). Viena iš tokio ambivalentiškumo apraiškų, pavyzdžiui, yra ta, jog krikščionių „kardinolai nešioja raudonus drabužius, kad primintų kankinių kraują. – Taip pat šėtonas, pragaro valdovas, ir ištvirkėlė Babelė apsirengę raudonai: visa naikinančios pragaro ugnies jėgos ar nesuvaldomo gašlumo ir aistrų išraiška” (Becker 211). V. Turnerio žodžiais, „dviprasmybė, ambivalentiškumas, dvi priešingos reikšmės kartu – štai kas būdinga raudonai spalvai /.../. Raudona – tai skiriamoji kraujo bei mėsos spalva, kūno spalva. Todėl ji mena agresiją bei kūniškuosius geismus”, kaip antai Ievą sugundžiusi gyvatė. „Vyras žudo, moteris gimdo, ir abu šie veiksmai susiję su kraujo simboliška” (Тэрнер 90). Raudona mena veiksmą, vyksmą, virsmą, permainą, kaitą, judėjimą, tėkmę, (kraujo) apytaką tiesiogine ir pačia plačiausia perkeltine prasme.

Apskritai, pasak G. Beresnevičiaus, „meilė ir žudymas, gyvybė ir mirtis drauge gyvuoja jau nuo paleolito, kai žmogus suprato, jog gyventi jis gali tik žudydamas žvėris. Žudymas ir lytinis aktas buvo to paties fenomeno dalys, jie giminingi. Abiejų lyčių organų sąveika lytiniame akte asocijavosi su žudymu, smeigimu į žvėrį. Žaizda ir *vulva* išoriškai panašios. Žvėris, kaip ir moteris, yra gyvybės šaltinis, žvėris teikia maistą, moteris – kūdikį. Medžiodamas ir mylėdamas moterį vyras elgėsi taip pat” (Beresnevičius 28). Plg. rus. *oxóma* ‘medžioklė’, bet kartu ir ‘ruja’, ir apskritai ‘aistra, noras’ – iš *xomémb* ‘norėti’ (Lemchenas II 586; Даль II 773; Фасмер III 176). Visų šių kraštutinių gyvybės, gyvenimo reiškinų (plačiausia prasme – valgymo ir meilės) bendras vardiklis vienas: tai „raudonas” alkis, geismas, aistra – „kraujo troškimas” ir „kraujo balsas”. Tokia semantika tebeatsispindi ir kalboje. Ją, pavyzdžiui, liudija tokie žodžiai kaip sanskrito *rúdhryate* ‘geidžia, užvaldo’ šalia minėto *rudhirá-* ‘raudonas, kruvinas; kraujas’ (Кочергина 546) bei lietuvių *3 raudyti* ‘mėgti’ šalia *1 raudyti* ‘raudonai dažyti’ (LKŽ XI 251). Ir, žinoma, „ką nors perdažyti ar nudažyti raudonai reiškia atnaujinti g y v y b ė” (Rubenis 62).

Tuo tarpu lietuvių kalbos žodis *baltas* remiasi ide. šaknimi **bhā-* reikšme ‘šviesti, spindėti’, kaip ir sen. indų *bhāti*

‘spindi’, *bhāla*- ‘spindesys’, graikų *pháinein* ‘švytėti, spindėti’, *pháos* ‘(dienos) šviesa, spindesys’, *phálios* ‘šviesus, baltas’ bei kt. (Buck 1054; Fraenkel 32; Karulis I 99, 104; Mayrhofer II 493–494, 496–497; Pokorny 104–105, 118–119, Фасмер I 149). Ir atvirkščiai, lietuviškiesiems *šviesus*, *šviesa* giminiški žodžiai daugelyje kalbų žymi būtent baltą spalvą, pvz.: sen. ind. *śvēta*- ‘šviesus, baltas’, Avestos *spaēta*- ‘baltas’, gotų *hweits*, anglų *white*, vok. *weiss* ‘baltas’ bei kt. (Buck 1054; Fraenkel 1044, 1046; Karulis II 340; Mayrhofer III 404–406; Pokorny 628–629; Фасмер III 576). Balta spalva aki-vaizdžiai mena šviesą – taip pat ir perkeltine, dvasine prasme. Balta spalva – tai „šviesa, nušvitimas, skaistumas, nekaltybė, dievotumas, šventumas, dvasinis autoritetas. Baltas apdaras reiškia skaistumą, nekaltybę arba dvasios triumfą ant kūno”, tačiau „Rytuose, kaip ir senojoje Graikijoje bei Romoje, baltà buvo gedulo rūbų spalva” (Rubenis 60). Žodžiu, baltà – tai „šviesos, tyrumo ir tobulumo spalva”, o kartu „balta spalva buvo dažniausia aukojimui išrinktų gyvulių spalva [plg. dievams aukojamus baltus gyvulių kaulus – D. R.]. Kunigas dažnai dėvi baltą drabužį kaip aliuziją, jog ši spalva simbolizuoja dvasią ir šviesą, tuo pačiu motyvuotas ir krikščionių šventųjų bei angelų vaizdavimas su baltais drabužiais; naujai pakrikštytieji taip pat dėvėdavo baltą drabužį; apsireiškiantis Kristus esąs ‘baltu kaip sniegas’ apdaru /.../. Tačiau baltà, kaip priešprieša gyvybės spalvai raudonai, yra ir dvasių, vaiduoklių spalva” (Becker 35). Plg. apie kaulus besivaidenančią mirusiojo vėlę. Lietuvoje „dar XIX a. įkapių ir gedulo spalva buvo balta. Nuo tų laikų ir likęs paprotys, vaizduojant numirėlį, rengtis baltai ar gaubtis balta paklode”, tačiau ir šiuo atveju „balta spalva simbolizuoja naujos būties tarpsnio pradžią, o juoda – žemiško gyvenimo pabaigą” (Patackas, Žarskus. MV 82; remtasi: Čilvinaitė).

Pagaliau „bálta kaip iš Dievo trykštanti šviesa /.../ kartu yra tikrumo bei tiesos požymis” (Тэрнер 88), taigi dvasios tvirtybės, atsparumo permainų vėjams žymuo, kaip kad ir kūno stuburas bei rato stebulė.

Galima nebent pridurti, kad liet. *šviesa* bei kiti jam giminiški ‘bálta’ reiškiantys įvairių kalbų žodžiai galiausiai remiasi ta pačia ide. šaknimi, kaip ir liet. *šveñtas*, rus. *святóу* ‘šventas’ bei kt. (Karulis II 337; Топоров. ИСЯТ 31–32; t.p. OP 37; t.p. *SVEṬ- 215–216; t.p. ЯК 29; apie Avestos *spənta*- = liet. *šventa*- kaip dangiškąją, dieviškąją Šviesą žr.: Corbin 271).

Taigi kaulas, stuburas – bálta, o mėsa, kraujas – raudóna. Simboliškai siela – bálta, o kūnas – raudóna; dvasia – bálta; o gyvybė – raudóna. Dangus, Dievas – bálta, o žemė, pasaulis – raudóna. Juolab kad, viena vertus, pats lietuvių kalbos žodis *dievas*, kaip ir jo indoeuropietiškas provaizdis **deiuos* ‘dangaus šviesos dievas, šviesus dangus’, remiasi ide. šaknimi **deis* ‘skaisčiai spindėti, šviesti’ (Buck 1464; Būga I 182; Fraenkel 93–94; Karulis I 216; Mažiulis I 192; Pokorny 185–186; Sabaliauskas. LKL 72; ir kt.), sinonimiška ide. šakniai **bhā*- ‘šviesti, spindėti’, iš kurios kilo liet. *baltas*. Kaip tik pastarosios šaknies žodžiu savo ruožtu, pasitelkiant dargi poetinį sąskambį, Upanišadose pavadinama aukščiausioji dievybė Brahmanas, skr. *bráhman*-: „Jis kartu yra *bhāmanī* ‘šviesa, spindesys’, kadangi švyti visuose pasauliuose” (ChU 4.15.4 // Radhakrishnan. PU 416; žr. Mayrhofer II 495). O kita vertus, raudonà,

raudà, rudà rūdà – tai motulės Žemės kraujas, gyvybės šaltinis, pajėgus net mirusįjį prikelti naujam gyvenimui, kaip ir kapan = Žemės gimdon barstoma ochra (raudoni dažai). „Palaidojimai su ochra yra visuotinai paplitę ir kai kur tęsėsi iki pat šio amžiaus. Taigi čia regime visuotinį tikėjamą gyvybę teikiančiomis motinos žemės galiomis, kurios kraujas pajėgus sugrąžinti gyvenimą. Kaip kad gausus kraujo praradimas lemia mirtį, taip žemės kraujas gali sugrąžinti gyvybę” (Boshier 58; plg. Eliade 97–101; ir kt.). Be to, žemė sukasi aplink saulę, šį dangiškąjį šviesos šaltinį, nelyginant rato ratlankis apie stabilią, stovią stebulę. Todėl galima sakyti, jog stebulė simboliškai yra balta, o ratlankis, tekinis – raudonas.

Pažvelgus į pačią žemę kaip į ratą, galima tarti, kad ugninė žemės širdis – tai stebulė, o skysta, tekanti, raudona magma, žemės plutoje sustingusi į rūdą, – tekinis. Pati žemės pluta, juoda, tąsyk prilygtų rato padangai. Motina Žemė paprastai ir vaizduojama raudonos, tamsiai raudonos iki juodumo arba tiesiog juodos spalvos, „tai būdingos jos spalvos” (Jung. PAK 159). Taigi turime dar vieną, ribinę, spalvą – juodą.

Juoda spalva lyg ir nebeprisklaido pačiam ratui, nebent tiek, kad žymi ir atstoja ribą, kur ratas susiliečia su „neratu”, organizmas – su jam svetima aplinka, kosmosas – su chaosu. Rato stebulė mena bet kokios sistemos ar organizmo stabilų atramos tašką, vientisumo ašį, o tekinis – jos gyvą apytaką, (apy)kaitą, judėjimą. Juoda spalva tekini dengiančiai padangai tinka dar ir todėl, kad būdvardis liet. *júodas*, kai kurių kalbininkų (K. Jauniaus, S. Karaliūno) nuomone, etimologiškai kaip tik syja su veiksmažodžiu *judėti* ir toliau, negana to, su *jáuti* ‘rausti, versti, maišyti, netvarką daryti, jauti jovalą’ (LKŽ IV 322) (Каралюнас 129–137; žr. Karulis I 357; Mažiulis II 34). Juoda spalva tad savaime mena nedarnų, padriką, ašies nebevaldomą judėjimą, sąmyšį, netvarką, jovalą, dumpį – būtent chaosą.

Taigi „juoda arba mėlynai juoda yra chaoso spalva” (Rubenis 61). Ratas tarsi aplimpa dumbly, apsitraukia plonu dumblo sluoksniu, kuris ir pridengia jį nuo viso likusio dumblyno. Lyg suragėjęs, nejautrus, negyvas šarvas vėžlį. Juoda spalva mena „tamsą, pirmąjį chaosą, mirtį. Kaip gedulo spalva – priešingai negu viltį skelbianti balta spalva – susijusi su nusi-vylimo skausmu” (Becker 99). Bálta – tai dausos, dvasios valdos, dvasinis pasaulis, galiausiai pati Dvasia, įveikusi mirtį. Júoda – tai dvasią išleidęs negyvas kūnas, maita, palaikai, atliekos. Tai iš apytakos rato ištekėjusio, gyvastį, sielą praradusio, atšalusio kraujo krešulys. Nuo ašies nusprūdes, į griovį nusirites ratas.

Apskritai „juodo simbolika reiškia norimą arba nenorimą žūtį visko, kas juda, alsuoja ir yra savistovu.² Bálta ir raudóna, priešingai, mena aktyvias būsenas. Jiedu laikomi ‘turinčiais galios’, ir šitokia „trimis spalvomis išreiškiamas patirtis yra bendra visai žmonijai” (Тэрнер 92, 103). „Juoda spalva beveik visur laikoma nakties, mirties, gedulo spalva; raudona reiškia kraują, ugnį, aistrą; balta – švarą, šviesą ir džiaugsmą” (Becker 258). „Trijų spalvų raudona–juoda–balta sistema yra pagrindas jau ankstyvojo paleolito uolų tapyboje, todėl visiškai patikimai gali būti laikoma būdinga *homo sapiens* rūšiai nuo pat archeologiškai paliudytos jo gyvavimo pradžios” (Иванов. ИС 167).

Turbūt vienas ryškiausių šios „trijų spalvų sistemos“ pavyzdžių būtų senovės indų „gunos“, *guná-*, pažodžiui ‘pluoštas; kokybė, ypatybė’. Trys gunos persmelkia visą indų pasaulėžiūrą nuo pat Vedų laikų: tai baltoji guna *sattvá-*, pažodžiui ‘esatis, esmė’, žymi rimtį, šviesą, skaistumą, skaidrų protą, sąmoningumą, nušvitusių dvasių; raudonoji *rájas-*, pažodžiui ‘raudonas’, žymi energiją, judėjimą, aistrą, nerimą; juodoji *támas-*, pažodžiui ‘tamsa’, žymi inertiškumą, nepaslankumą, vangą, tingulį, irimą (būtent chaotišką ardantį „Brauno judėjimą“). Iš trijų gunų „pluoštų“ suverptas ir suauštas visas šis pasaulis, tiek negyvoji gamta, tiek gyvos būtybės, tiek galiausiai žmogus, jo kūnas ir siela. Kiekvieną šio pasaulio reiškinį sudaro visos trys gunos, tačiau nevienodu santykiu. (Žr.: BhG 14.5–18 // Bukontas 447–449; Radhakrishnan. BhG 316–322, 344; taip pat: Khanna 117, 133; Kramrisch 79–83; Кочергина 193, 236, 536, 680; Топоров.ГУ 340–341). Negyvojoje gamtoje vyrauja *támas-*, gyvoji gamta su savo „džiunglių įstatymais“ ikūnija *rájas-* guną, o žmogus dėl jam būdingos sąmonės atstovauja *sattvá-* gunai. Kitaip sakant, sąmonės, dvasios dėka žmogus yra santykinai baltas santykinai raudonų gyvūnų bei žvėrių ir juodų mineralų, akmenų, žemės atžvilgiu. Pačioje žemėje deimantai, skaidrūs kristalai, visos šviesios, blizgančios medžiagos ikūnija *sattvá-* guną; rūda, molis (iš kurio kaip tik Dievas nulipdė gyvų būtybių ir žmogaus kūnus) bei pan. – *rájas-* guną; o dumblas, purvas, juodžemis – *támas-*. Žmonės irgi skirtingu laipsniu „balti“, „raudoni“ ir „juodi“, destis kokia guna juose vyrauja: sąmonė, aistra ar buitinis bruzdėjimas bei tingulys – poreikis suprasti, pažinti, šviestis; poreikis įsitvirtinti, įgyti galios ir valdyti; ar paprasčiausia dvasios tamsa, akla tamsybė.

Pagal tai, kuri „spalva“ vyrauja, žmonės indoeuropiečių tradicijoje, pavyzdžiui, buvo skirstomi į tris luomus: balti žyniai, raudoni kariai ir juoda prastuomenė, tamsuomenė. V. Ivanovo žodžiais, „hierarchinė indoeuropiečių spalvų simbolika nustatoma aukščiausiajam (žynių) luomui priskiriant baltą spalvą, antram pagal reikšmę visuomenės luomui – karių – raudoną, kitas spalvas (dažnai mėlyną ar žydrą) taikant žemesniesiems luomams. Ši simbolika pakankamai aiškiai atsispindi, viena vertus, indoiranėnų, o kita vertus, keltų tradicijoje, pgl. kad ir identišką baltą tiek brahmanų, tiek druidų spalvą” (Иванов.ЦС 166). Čia minėta mėlyna spalva atstoja juodai.³ Indijoje net patys luomai nuo seno vadinami žodžiu *várṇa-*, pažodžiui ‘spalva, atspalvis’ (Кочергина 567). Kariai jau Rig Vedoje vadinami „raudonaisiais” arba „raudaisiais”, „rudraudoniais” (Елизаренкова 667). (Plg. Antrojo pasaulinio karo „raudonuosius” vienoje pusėje ir „rudmarškinius” kitoje.) Keltuose žodis **roudh-*, sen. airių *rúad* ‘raudas’ būdingai reiškė ir ‘didvyris, galingas karys, karalius’; dažnai raudonumą pabrėžia net patys airių karalių vardai, kaip antai *Ross Rúad*, *Roth-rúad*, *Rúadchind*, *Rúadgal*, tiesiog *Rúad*, ypač įsidėmėtinas *Rúad-ri*, pažodžiui ‘raudasis karalius’ arba, lietuviškai, **Raud-rikis* (dėl antrojo dėmens baltiškumo žr. Mažiulis IV 23, 26). (Plg. sen. ind. *rájas-* guną ir *rájan-* ‘karalius’ – skirtingų, nors gal ir susijusių šaknų žodžiai, žr. Mayrhofer III 34 bei Pokorny 855). Panašiai žynių, dainių (druidų, filidų) varduose dažnai pasitaiko dėmenys reikšmėmis ‘baltas’ ar ‘šviesus’, kaip antai *Find Fili*, *Findoll* su sen. airių *find*

‘baltas’ ir pan. (Калыгин 92–94; Калыгин, Королёв 43). Net Afrikoje tarp juodaodžių „baltumas – tai visuomeniško žinomumo, viešo pripažinimo spalva”, todėl „baltumas arba ‘skaistumas’ /.../ reiškia pripažintą socialinį statusą” (Тэрнер 88, 89). Balti žyniai išties yra tautos, visuomenės dvasia ir stuburas, o narsios ir kilnios širdies kariai – jos raudona gyvūnė galia ir karštas kraujas.

Tos pačios trys spalvos įvairiais santykiais sudaro ir vieno žmogaus skirtingas būsenas. Užsikuitimas, bloga nuotaika, prislėgtumas, tingulys, aptemęs protas – tai juoda. Aistra, veržlus potraukis, jaudulys, judesys, postūmis, energija, galia – raudona. Įkvėpta ramybė, aiškumas, proto praskaidrėjimas, nušvitimo valandėlė – balta.

Susikaupimui, sutelktam protiniam ar šiaip dėmesio reikalaujančiam darbui atitinkamai palankiausias rytas, pirmoji dienos pusė, diena. Popiet, pavakary, vakare darosi vis sunkiau išlaikyti sutelktą dėmesį, susikaupti, nusėdėti, noris vėliau bėgti į žmones ir veikti, kalbėtis, bendrauti, „gyventi”. Ir pagaliau naktį apleidžia jėgos, užvaldo nuovargis, protas ir kūnas apsunksa ir traukia gultis, susmukti, atsipalaiduoti bei užsimiršti.

Čia vėl grįžtame prie „gamtos ritmų”, būtent prie „paros rato”. Išties diena yra balta – žodis *diena*, beje, remiasi ta pačia ide. šaknimi **dei-* ‘skaisčiai spindėti, šviesti’, kaip ir *dievas* (Buck 991; Būga I 122; Fraenkel 93; Karulis I 215; Mažiulis I 189; Pokorny 183–186; Sabaliauskas. LKL 47; ir kt.).⁴ Naktis – juoda, o vakaras – raudonas. Tokia spalvų simbolika, kadangi tiesiog akivaizdi, irgi yra visuotinė. Visame pasaulyje „baltumas mena dienos šviesą” (Тэрнер 88), ir saulė paprastai visur laikoma balta (ten pat; Rubenis 60). Štai Lietuvoje „užtekanti Saulė lyginama su balta karve /.../. Pavyzdžiui, apie Tverėčių sakoma: ‘Balta karvė subliovė – visas tvoras išgriovė’” (Dundulienė 14). Kaip saulėtekio metas, baltas yra tad ir rytas. Kita vertus, žaros prieš saulei patekiant ir nusileidus – raudonos. Pasak N. Vėliaus, „priešprieša juoda–balta visai pagrįstai gali būti gretinama su naktis–diena. Toks gretinimas padeda nustatyti ir šių priešpriešų tarpines grandis. Perėjimas iš dienos šviesos į nakties tamsą ir atvirkščiai yra vakaro ir ryto brėkšma, žara. /.../ O vakaro ir ryto žarai būdinga daugelis spektro spalvų, iš kurių vyraujanti yra raudona. Todėl tarpinė spalva tarp juodos ir baltos galėjo būti raudona /.../. Kad raudona spalva lietuvių liaudies (kaip ir daugelio kitų indoeuropiečių) buvo vidurinė priešpriešos juoda–balta spalva, patvirtina mūsų tautosaka ir etnografinė medžiaga. Lietuvių liaudies pasakose, užkalbėjimuose dažniausiai pasitaiko šios trys spalvos: juoda–raudona–balta arba mėlyna–raudona–balta (mėlyna spalva savo reikšme dažnai atitinka juodą). Žr. lietuvių liaudies pasaką ‘Ragana praryja siuvėjęlę’, kurioje raganos diena – baltas raitelis ant balto žirgo, naktis – juodas raitelis ant juodo žirgo, o aušra – raudonas raitelis ant raudono žirgo; pasaką ‘Našlaitė šulinyje’, kurioje mergaitėms dažniausiai siūlomos mėlyna, raudona ir balta dėžutė; kai kuriuos pasakos ‘Ežys karaliaus žentas’ variantus, kuriuose jaunikis ežys pas karalių atjoja pakaitomis tai ant raudono, tai ant mėlyno, tai ant balto gaidžio; dainą ‘Plaukia antelė, plaukia sieroji’, kurioje diena – balto šilko tinklas, naktis – juodo, o aušra – raudono;

užkalbėjimus apie baltą, mėlyną bei raudoną rožę ir daugelį kitų lietuvių tautosakos kūrinį” (Vėlius 36–37). Plg. liet. *raudà* reikšmė ‘3. žara, pašvaistė’, pvz.: „Jei raūdos greit pajuošta, gali būti kita diena lytaus”; „Aušros rauda, pažaras”; „Šiaurėje buvo didelės raudos” ir pan. (LKŽ XI 247). Priešaušrių rauda – nelyginant pasruvęs gimdyvės kraujas, prieš saulei gimstant iš juodos žemės, juodos nakties; o vakaro rauda – lyg mirtina kraujuojanti žūstančios dienos žaizda. Prisiminkime minėtą kraujo ambivalentiškumą: „Vyras žudo, moteris gimdo, ir abu šie veiksmai susiję su kraujo simbolika” (Тэрнер 90). Raudų kraujais pasruvusi, raudona gali būti laikoma ir pati saulė (Becker 211; Rubenis 62; Тэрнер 88, 94), tačiau šis raudonis – ne jos prigimtinė spalva, o tik atmosferos sluoksnio, laikinai ją apniaukusių žemės miglų padarinys, tik dalinis aptemimas prieš panyrant iš visiškai baltos šviesos į visiškai juodą tamsą ir vėl išnyrant iš jos, tik tarpinė spalva, tarpinė būklė tarp nepridengto savaiminio saulės spindesio danguje ir visiškai ją užstojusios, „prarijusios” žemės.

Saulė danguje, diena – tai pats Dievas, pati Dvasia; vidiename pasaulyje – pati žmogaus Siela, skaisti ir laisva, nušvitusi Sąmonė. C. G. Jungas perpasakoja savo pokalbį su vienos Meksikos indėnų genties vadu: „Kartą man sėdint ant stogo su Ochwiay Bianco priešais tekančią saulę, jis, rodydamas į saulę, tarė: ‘Ar tas, kuris štai dabar kyla, – ne visų mūsų Tėvas? Kas gali tvirtinti kitaip? Kaip gali būti kitas Dievas? Niekas negali be saulės’” (Jung. MDR 279). Iš tikrųjų „saulė – ne tik visos saulės sistemos centras bei ašis, bet ir visokeriopos energijos bei pačios gyvybės žemėje šaltinis”, todėl hinduizmo simbolikoje „saulė kaip dangaus šviesulys – tai Saulės dievo kūnas, didi vidinės dvasinės Saulės apraiška” (Avalon 77). Net Vakaruose „galų gale saulė ir protas susiejami taip glaudžiai, jog vėlyvosios antikos soliarinės ir sinkretinės teologijos virsta racionalistinėmis filosofijomis: saulė paskelbiama pasaulio protu” (Eliade 112). XIX a. persų išminčiaus Baha Ulačo žodžiais, „žmogaus siela prilygsta saulei, o visi kiti pasaulio daiktai – jo kūnui. /.../ Žmogaus siela – tai saulė, kuri apšviečia ir maitina jo kūną. Tik šitaip galima suprasti, kas tai yra siela” (Пезешкян 70). Kai kuriose Afrikos tradicijose „žmogus moteryje užsimezga į ją pataikius ryto saulės spinduliui”, o „saulės spindulį ir žmogaus sielą žymi vienas ir tas pats žodis” (Иванов. АМ 88).⁵

Savo ruožtu naktis žemėje – tai sielą prarijęs, užvaldęs ir nustelbęs kūnas; lavonas, prisikėlęs neilgam gyvenimui pasiglemžtos, įkalintos ir pavergtos sielos sąskaita; bedvasė krutanti, spurdanti, kušanti maita, žemės dulke buvusi ir žemės dulke virsianti. „Viskas, kas atsiranda požemyje ar iš viso žemės viduriuose, yra Velnio reikalas ir jam priklauso” (Greimas 402). Reikia pastebėti ir tai, kad, pavyzdžiui, prūsų *cawx* (**kauks*) ‘velnias’ bei liet. *kaukas* ‘3. velnias’ (LKŽ V 420) yra, šiaip ar taip, bendrašakniai su lietuvių *kūnas* (Buck 199; Karulis I 436, 444; Mažiulis II 150, 169, 183; plg. Sabaliauskas. LKL 145, 166, 178, 195).

O saulėtekis bei saulėleidis, rytas bei vakaras – tai šis „margas pasaulis”, iš tamsos ir šviesos sumieštas; blogiausiu atveju – juodas pasidavimas kūniškumui, buitiniam materializmui, nesąmoningumui, tamsai, vergystei, kasdienybės inercijai, t.y.

nusiritimas, latviškai *riets* ‘saulėleidis’, vakaras; geriausiu – baltas gyvenimas *su rytu*, nuolatinė kova už dvasią, už sąmoningumą, už laisvę, tiesą ir šviesą; taigi – *ristynės* ‘galynėjimasis, imtynės, grumtynės’ (LKŽ XI 964) „su velniu” už savo sielą.

Pasaulėvaizdis priklauso nuo sąmonės būsenos, kurioje pasaulis regimas. „Juodoje” būsenoje, tarsi pro tamsius akinius, pasaulis atrodo kaip neįžvelgiamas chaosas. „Raudonoje” išryškėja tam tikra tvarka, tačiau žemė atrodo tebesanti pasaulio bamba, aplink kurią visa kas sukasi, net ir saulė (kaip kad „normaliame” gyvenime, kur įprasta manyti, jog galva sukasi aplink pilvą, ir viskas priklauso nuo pinigų). Ir tik išvydus tikrovę nušvitusiu, skaidriu „Koperniko žvilgsniu”, paaiškėja, jog visas šis margas pasaulis kartu su juodąja žeme tarsi rato tekinis su padanga iš tikrųjų sukasi apie saulę – baltąją stebulę dangaus vidury – pasaulio stuburą. Kaip tik šiuo, „Koperniko” požiūriu, kalbamos trys spalvos atitinka tris pagrindines rato dalis: stebulė – bálta; stipinai arba ir ratlankis – raudóna; ratlankis arba veikia padanga, kas jau išvis už rato – júoda.

Taigi trys spalvos sudaro ratą. Ir šiaip jau toks spalvų išsidėstymas ratu – visiškai įprastas, savaime suprantamas dalykas. Užtenka įsivaizduoti kokį nors šviesos šaltinį, ugnį, žiburį, žvakę tamsoje: kuo šviesa ryškesnė, tuo ji baltesnė pačiame vidury, o blankdama toliau į šalį – rausta, kol galiausiai visai išstirpsta juodoje tamsoje. Saulės ratas – tik pats iškalbingiausias pavyzdys.

PASTABOS:

1. Tarp kitko, ir pats žodis „centras”, t.y. *centrum* lotynų kalboje yra reiškęs ‘(vaisiaus) kauliuką’ (Дворецкий, Корольков 153). Lotyniškasis žodis atsirado iš graikiško *kéntron* ‘akstis, geluonis, ašmuo, centras’, šis – iš veiksmazodžio *kentéō* ‘smeigiu, duriu, geliu’, o tos pat šaknies graikų *kontós* reiškia ‘virpsitis, strypas, kartis, stiebas’ (Ten pat; Дворецкий 934, 968; Pokorny 567), taigi mena stuburą.
2. Nenoriu sutikti su įsivyravusia tarp kalbininkų nuomone, esą lietuvių žodis *savistovus* yra neteiktinas, nes nusižiūrėtas nuo atitinkamai sudaryto tos pat reikšmės rusų *самостоятельный* (LKŽ XII 259; Pupkis 255). Nemanau, kad vietoje jo siūlomi žodžiai *savarankiškas* bei *nepriklausomas* jį atstoja.

Dėl darybos, tai lygiai taip pat sudarytą žodį turi ir sanskritas: *sva-stha-* ‘sveikas, linksmas, psichiškai sveikas’ (Кочергина 765). Negana to, šis sanskrito žodis = lietuviškajam *savi-stovus* ne tik pagal sandarą, bet ir pagal abiejų dėmenų etimologiją (Mayrhofer III 526, 566), vadinasi, yra jam net artimesnis už rusiškąjį *само-стоятельный* su kitos kilmės pirmuoju dėmeniu. Plg. ir skr. *sva-sthatā* ‘sveikata, gerbūvis, ramybė’ (Кочергина 766) = potencialiam liet. **savistata* lietuviškąjį būdvardį atitinkantia reikšme ‘savistovumo teigimas, tvirtinimas, gynimas’ ar pan. – dėl reikšmės plg. *statytis* ‘20. rodytis koku, vaizduoti save kuo’ ir ‘25. palaikyti, ginti, už-stoti’ (LKŽ XIII 689) bei pan.; dėl darybos plg. *savistaba*, *savi-raiška* bei pan. ir, kita vertus, *nuo-stata*, *aki-stata* bei pan. (Galėtų būti ir **sau-stata*: plg. *sau-stovus* – LKŽ XII 255.) Palyginimo su sanskritu gana, kad būtų galima čia įtarti bendraindoeuropietišką darybos modelį, o toks modelis, net jeigu istoriškai žodį *savistovus* ir laikytume nusižiūrėtu (ko,

beje, šiuo atveju griežtai įrodyti nebeįmanoma), vis dėlto liudytų jį tebusus užmirštą arba, mažų mažiausiai, galintį gyvuoti pilnaverčio naujadaro teisėmis. Plg. puikiai prigijusią *sąžinę*, vartotą jau M. Mažvydo (Sabaliauskas. LKL 285), aptinkamą tarp M. Petkevičiaus „Katekizmo“ (XVI a.) „gražių lietuviškų žodžių“ (Zinkevičius III 199), tačiau irgi aiškinamą esant nusižiūrėtą, per slaviškus ar germaniškus atitikmenis išsiverstą iš lot. *conscientia* (Fraenkel 768; Sabaliauskas. IKJ 303; t.p. LKL 218). Nors ir šiuo atveju tokiam aiškinimui galima rimtai paprieštarauti. Plg. sanskrito *sañ-jñā* arba *sañ-jñā* ‘susiziņojimas, savęs žinojimas, sąmonė’ (Radhakrishnan. PU 200, 247; Кочергина 679), abiem dėmenimis etimologiškai sutampantį su lietuvių *sąžinę* ir juolab *sán-žinę* bei *sán-žinia* (LKŽ XII 141) (Fraenkel 753–754, 1310–1311; Mayrhofer I 429; III 434; Pokorny 376–377, 902–903; bei kt.). Negana to, atitinkamai sudarytas ir senovės airių žodis *coimgne* < **kom-g'en-jo-*. Šio sen. airių *coimgne* atitikimas su sen. indų *sañjñā* „gali būti interpretuojamas kaip nuoroda į atitinkamą indoeuropietišką tradiciją“ (Кальгин 26).

Dėl semantikos, tai savaiminio stovėjimo, stovėjimo savo paties galiomis prasmė yra tiesiog nepakeičiama. Ji remiasi archajišku visuotiniu „stovėjimo“, „statumo“ kaip pilnavertės būties – galios pačiam sau būti – įvaizdžiu, atsispindinčiu pagaliau net lytinėje simbolikoje (pastarąją prasmę „savistovumas“ itin šmaikščiai skiriasi nuo „savarankiškumo“).

- Mūsų atveju būvardis *savi-stovus* ypatingas dar ir tuo, kad jo antrasis dėmuo savaime mena būvardžius *pa-stovus* bei tiesiog *stovus* ‘I. nekintantis, pastovus, 2. tvirtai stovintis /.../, 3. nejudantis, stovintis, 4. statmenas, vertikalus’ (LKŽ XIII 921–922), giminiškus, kaip matėms, daiktavardžiams *stebulė* bei *stuburas* (žr. Ryto rato ritimai // Liaudies kultūra. – 1998, Nr. 3).
3. Apskritai „mitologiniuose vaizdiniuose epitetas ‘mėlynas’ mena objektą priklausant požeminiam pasauliui. Be to, senovės Rusioje mėlyna spalva žymėjo visą tamsiąją spektro dalį“ (Александров 170). Latvių kalboje ‘juodas’ reiškia būvardis *melns*, tiesiog bendrašaknis su lietuvių *mėlynas*; etimologiniai atitikmenys taip pat yra galų *melinus* ‘juoda spalva’, sen. indų *malinā-* ‘juodas, tamsus, nešvarus’, gr. *mēlas* ‘juodas’, *molynō* ‘(su)tepu’ bei kt. (Buck 1055, 1058, 1083; Fraenkel 430–431; Karulis I 580; Mayrhofer II 598; Mažiulis III 125; Pokorny 720–721; Sabaliauskas. IKJ 120; LKL 175; Фасмер II 563). Pagaliau net „Šiaurės Amerikos indėnai, kaip ir daug Afrikos genčių, jaučia mėlynos ir juodos spalvų giminybę“ (Тэрнер 96), taigi ją galima laikyti visuotine.
 4. Šalia liet. *diēvas* ir *dienā* plg. atitinkamai sen. ind. *dēva-* ‘dievas’ ir *dīna-* ‘diena’, taip pat *dyau-* ‘dangus, dangaus dievas’ ir ‘diena’ (Mayrhofer II 41, 63–64, 70; taip pat žr. literatūrą tekste prieš nuorodą).

Tarp kitko, lietuvių *Dievas* ir **Diena* galėjo būti dieviškoji pora – plg. romėniškąją etimologiškai tapačią dievų vardų porą *Dianus* (Jupiterio atitikmuo arba atstovas) ir *Diana*; graikiškąją Dzeuso (kilm. *Diós*) ir Dionės porą; juolab kad Vedų *Dyaus* galėjo būti laikomas ir vyriškos, ir moteriškos lyties (Frazer 163; Keith 61, 95). Taip pat plg. giminišką su gr. *Zeus* etruskų griausmavaldžio vardą *Tina*, *Tinia*, italikų **Dinus* ‘Jupiteris’ iš ide. **din-* ‘diena kaip spindinčio dangaus įvaizdis’ (Pokorny 186; Топоров. БД 91).

5. Grynai poetiškai, tiesiog įdomumo dėlei plg. (skirtingos kilmės!) liet. *saulė* ir vid. angl. *soule* (Buck 1088), angl. *soul* ‘siela’.

Pačioje lietuvių kalboje žodį *saulė* savo ruožtu galima poetiškai suskaidyti (apie panašių skaidymų tradicikumą, archajiškumą žr., pavyzdžiui, Кальгин 31–59) į dėmenis *sau-* ir *-lė*, pirmąjį siejant su sangražiniu įvardžiu *sau*, *sav-ės* arba savybiniu *sav-as* (plg. *sau-valia* = *savi-valė* – LKŽ XII 228 ir pan.), taip pat su veiksmažodžiais *sav-ėti* ‘būti savais, artimais’ (LKŽ XII 249), *sav-inti* bei pan., o antrąjį laikant, tarkim, veikėjo pavadinimo priesaga (žr.: Ambrazas 119). Taigi *Sau-lė* poetiškai išties gali reikšti maždaug tai, kas C. G. Jungo buvo pavadinta vokiškai *das Selbst*, angl. *Self* ir lietuviškai paprastai verčiama žodžiu *Savastis*, – būtent tikrąją žmogaus Sielą.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

- Ambrazas S. Daiktavardžių darybos raida. Lietuvių kalbos veiksmažodiniai vediniai. – Vilnius, 1993.
- Avalon A. The Serpent Power. – Bombay, 1918.
- Becker U. Simbolių žodynas. – Vilnius, 1995.
- Beresnevičius G. Sakralinis karo matmuo // Kultūros istorijos tyrinėjimai 3. – Vilnius, 1997.
- BhG – Bhagavadgita, *Bhagavadgītā*.
- Boshier A. The Religions of Afrika // Arnold Toynbee, Arthur Koestler, and others. Life after Death. – London, 1976.
- Buck C. D. A dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. – Chicago, 1949.
- Būga K. Rinkiniai raštai. – T. I–III. – Vilnius, 1958–1961.
- Bukontas – Bhagavadgita / Vertimas į lietuvių kalbą: Alfonsas Bukontas // Pasaulinės literatūros biblioteka. Senovės rytų poezija. – Vilnius, 1991.
- ChU – *Chāndogya Upaniṣad*.
- Corbin H. Spiritual Body and Celestial Earth. From Mazdean Iran to Shī'ite Iran. – London, 1990.
- Čilvinaitė M. Sarginimo, marinimo ir laidotuvių papročiai // Gimtasai kraštas. – Šiauliai, 1943, Nr. 31.
- Dundulienė P. Lietuvių liaudies kosmologija. – Vilnius, 1988.
- Eliade M. Šventybė ir pasaulietiškumas. – Vilnius, 1997.
- Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. – Heidelberg, Göttingen, 1962–1965.
- Frazer J. G. The Golden Bough. A Study in Magic and Religion. – London, 1995.
- Greimas A. J. Tautos atminties beiėškant. Apie dievus ir žmones. – Vilnius, Chicago, 1990.
- Jung C. G. MDR – Memories, Dreams, Reflections. – The Fontana Library, 1974; PAK – The Psychological Aspects of the Kore // Essays on a Science of Mythology by C. G. Jung and C. Kerényi. – Bollingen Series XXII, 1969.
- Karulis K. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. – T. I–II. – Rīga, 1992.
- Keith A. B. The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads. – London, 1925; Delhi, 1989.
- Khanna M. Yantra. The Tantric Symbol of Cosmic Unity. – London, 1997.
- Kramrisch S. The Presence of Śiva. – USA: Princeton University Press, 1992.
- Lemchenas – Rusų-lietuvių kalbų žodynas / sudarė Ch. Lemchenas. – T. I–IV. – Vilnius, 1982–1985.
- LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas. – T. I–XVIII. – Vilnius, 1956–1997.
- Mayrhofer M. Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. A Concise Etymological Sanskrit Dictionary. – T. I–III. – Heidelberg, 1956–1976.

- Mažiulis V. Prūsų kalbos etimologinis žodynas. – T. I–IV. – Vilnius, 1988–1997.
- ME – Mitologijos enciklopedija. – T. I. – Vilnius, 1997; Mitologijos enciklopedija. – T. II. – Rīga, 1994.
- Patackas A., Žarskus A. GV – Gimties viršmas. – Vilnius, 1990; MV – Mirties viršmas. – Vilnius, 1990.
- Platonas. Timajas. Kritijas / Iš graikų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Naglis Kardelis. – Vilnius, 1995.
- Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. – T. I. – Bern, München, 1959.
- Pupkis – Kalbos praktikos patarimai / sudarė Aldonas Pupkis. – Vilnius, 1985.
- Radhakrishnan. BhG – The Bhagavadgītā / with an Introductory Essay, Sanskrit Text, English Translation and Notes by S. Radhakrishnan. – London, 1956; PU – The Principal Upaniṣads / edited with introduction, text, translation and notes by S. Radhakrishnan. – London, 1968.
- Razauskas D. Gyvybės medis // Liaudies kultūra. – 1997, Nr. 6.
- Rubenis – Senās zīmes un simboli / sastādījis Andris Rubenis. – Rīga, 1990.
- Sabaliauskas A. IKJ – Iš kur jie? Pasakojimas apie žodžių kilmę. – Vilnius, 1994; LKL – Lietuvių kalbos leksika. – Vilnius, 1990.
- Vėlius N. Senovės baltų pasaulėžiūra. Struktūros bruožai. – Vilnius, 1983.
- Vosylytė – Lietuvių kalbos palyginimų žodynas / sudarė K. B. Vosylytė. – Vilnius, 1985.
- Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. – T. I–VI. – Vilnius, 1984–1994.
- Александров А. А. Культурные камни псковской земли в балтийской перспективе // Dangaus ir žemės simboliai. – Vilnius, 1995.
- Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т. I–IV. – Москва, 1981–1982.
- Дворецкий – Древнегреческо–русский словарь / составил Дворецкий И. Х. – Москва, 1958.
- Дворецкий, Корольков – Латинско–русский словарь / составили Дворецкий И. Х. и Корольков Д. Н. – Москва, 1949.
- Елизаренкова – Ригведа. Мандалы I–IV / издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. – Москва, 1989.
- Иванов Вяч. Вс. АМ – Антропологические мифы // МНМ. – Т. I; ЦС – Цветовая символика в географических названиях в свете данных типологии. (К названию Белоруссии) // Балто–славянские исследования 1980. – Москва, 1981.
- Калыгин В. П. Язык древнейшей ирландской поэзии. – Москва, 1986.
- Калыгин В. П., Королёв А. А. Введение в кельтскую филологию. – Москва, 1989.
- Каралюнас С. К этимологии лит. *júodas* ‘чёрный’ // Этимология 1975. – Москва, 1977.
- Кочергина В. А. Санскритско–русский словарь / издание 3-е, исправленное и дополненное. – Москва, 1996.
- МНМ – Мифы народов мира. Энциклопедия. – Т. I. – Москва, 1980; Т. II. – Москва, 1982.
- Пезешкян Н. Торговец и попугай. Восточные истории и психотерапия. – Москва, 1992.
- Топоров В. Н. БД – Балтийские данные о бобре в мифологической перспективе (опыт реконструкции) // Dangaus ir žemės simboliai. – Vilnius, 1995; Гу – Гуна // МНМ. – Т. I; ИСЯТ – Из славянской языческой терминологии: индоевропейские истоки и тенденции развития // Этимология 1986–1987. – Москва, 1989; Кр – Круг // МНМ. – Т. II; ОР – О ритуале. Введение в проблематику // Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках. – Москва, 1988; *SVĒT – Об одном архаичном индоевропейском элементе в древнерусской духовной культуре – *SVĒT // Языки культуры и проблемы переводимости. – Москва, 1987; ЯК – Язык и культура: об одном слове–символе // Балто–славянские исследования 1986. – Москва, 1988.
- Тэрнер В. Символ и ритуал. – Москва, 1983.
- Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – Т. I–IV. – Москва, 1996.

Symbolics of the wheel.

The two examples.

Dainius RAZAUSKAS

The article consists of two sections. In the first section called „The body–wheel” the wheel is symbolically equalized to human body: the marrow corresponds to the axis, bones, and the backbone to the hub, ribs and fibres to spokes, the soft tissues as well as the circulating blood (Lith. *apy-taka*) to the rim (Lith. *tekinis*), and, eventually, the skin to the tyre of the wheel. Besides, bones symbolically mean death, the world of spirits, that is, the Spirit (Lith. *dvėsti* ‘to die, to croak’ – *dvasia* ‘spirit’) while the blood means the vital power, vitality.

The second section of the article called „The wheel of colours” begins with the remark of bones being white and the blood being red. The white colour also symbolizes spirituality, that is, the spirit while the red colour is the indication of vitality as well as of passion; besides, it is indicative of the bloody birth and death (in the sense of the act itself – but not of the „world of the dead” which is of white colour).

Consequently, according to an appropriate symbolics of the colours more various phenomena could be compared as well, for example, the periods of the day: day is of white colour, sunrise and sunset are red, and night is black. The third colour, black, is the symbol of pure corporeality, inanimate matter, of a dead and spiritless flesh. Such symbolics of the three colours is frequent in India as well as throughout the whole of the world. As a separate case the colours might correspond to three social estates (those of priests, warriors and farmers) etc. These three colours form the wheel, that is, the white colour corresponds to the axis and the hub, the red to spokes, and the black colour corresponds to the tyre or to everything that is outside the „wheel”, outside the „cosmos”, i.e. to the „chaos”. It is evident in any instance of light. Likewise, the Copernican solar system is also the „wheel”.